

Pomogáts Béla

Nemzet és irodalom*

Azok között a fogalmak között, amelyeket a magyar történelem szentesített és a közmegegyezés elfogadott, a nemzet és az irodalom fogalma mindig egymással szoros kapcsolatban állt. Teremtő kölcsönösség jött létre közöttük, egyfelől a nemzeti történelem, s azok a törekvések, amelyek e történelem során érvényesülni kívántak, és igen gyakran vereséget szenvedtek, mindig meghatározták irodalmunk vállalt feladatait, küldetésstudatát, többnyire abban az értelemben, hogy magának az irodalomnak kellett helyreállítania a nemzet megbomlott szellemi egyensúlyát vagy megtört politikai és kulturális egységét, másfelől hagyományosan az irodalomban konstituálódtak azok a személyiségjegyek, amelyeknek összessége a magyarság nemzeti jellegét teszi.

Balassi Bálinttól Berzsenyi Dánielig, Vörösmarty Mihálytól Ady Endréig és Illyés Gyulától Nagy Lászlóig a „nemzet” és az „irodalom” mindig egymással lényegi kapcsolatban álló fogalmakat alkottak. Ez a fogalompáros valóságos Janus-arccal néz ránk a múltból és bizonyára a jelenből: ami az egyik oldalról szemlélve egy történelmi emberközösség küzdelme a megmaradásért, az a másik oldalról magasrendű művészi értékek történelmi folytonossága és rendszere, s ami az egyik nézetben gondolat, költői kép és versforma, az a másik nézetben emésztő küzdelem és gyötrelme azért, hogy tizenötmillió ember otthon találjon a népek közösségében, és képes legyen kibontakoztatni a maga szellemi és erkölcsi értékeit.

Innen ered a magyar irodalom mindmáig ható tudatos elkötelezettségvállalása a nemzeti történelem, a nemzeti élet „sorskérdéseinek” megoldása iránt, az a közösségi és közéleti éthosz, amely ennek az irodalomnak még a formateremtő erőfeszítéseit, merész kísérleteit, akár önfeledt játékait is áthatja. Nem kell feltétlenül politikus írónak, írónak lenni ahhoz, hogy valakinek a műveiben erősebb visszhangot verjenek ezek a „sorskérdések”. Nemcsak Zrínyi Miklós, Petőfi, Ady, József Attila és Illyés ad számot a nemzeti történelem tapasztalatairól, törekvéseiről és fájdalmairól. Mint titkos vízjel ott rejlik ez a történelmi és közösségi érdeklődés, küldetésstudat és felelősségvállalás az Istenhez forduló Ba-

lassi Bálint, az elmúlás hatalmán merengő Berzsenyi Dániel, a szerelmi évődésbe feledkező Csokonai Vitéz Mihály, a romantikus végtelennel küzdő Vörösmarty, a köznapi józanságot hirdető Arany, az európai szellem értékeit mentő Babits vagy az ősi mítoszok tanításán okuló Weöres Sándor műveiben is. Valóban, nincs magyar író, aki függetleníteni tudta vagy akarta volna magát a közös tapasztalatoktól, gondoktól és tennivalóktól, s ha a magyar irodalmat a történelem alkotásának és szellemi intézményének tekintjük, meg kell bizonyosodnunk arról, hogy ez az irodalom mindenekelőtt a nemzeti élet alakítója, a nemzeti tudat őre és letéteményese.

Vajon az marad a jelenben is? A kérdés tulajdonképpen szorongató, minthogy szinte mindennapi tapasztalatunk, hogy a magyar irodalom és különösen az az irodalom, amely a nemzeti identitás fenntartását vállalja és a nemzeti érdekek képviselőjére törekszik, teret veszített, háttérbe szorult. Különösen az 1989—1990-es történelmi változások után, ezek következtében ugyanis éppen az az egyértelmű és határozott történelmi és közéleti identitás rendült meg, amely mindig is a magyar irodalom tulajdonsága volt. Irodalmunk a jelenben súlyos ellentmondásokkal, hogy Szekfű Gyula és az ő nyomán Németh László kifejezését idézzem, „antinómiákkal” küzd, és ezek az ellentmondások kétségtelenül megterhelik az irodalom önismeretét és a benne kifejezésre jutó szellemi stratégiát.

A magyar társadalom és a magyar kultúra történetét többnyire feloldhatatlannak tetsző ellenmondások terhelik, mintha a nemzeti közösség sohasem (vagy csak igen ritkán) tudott volna megegyezni abban, hogy fejlődése vagy éppen pusztaság fennmaradása milyen egyetemesen elfogadható politikai és/vagy kulturális stratégiát kíván. Gyakran fordult elő, hogy végül nem a józan belátás és a megfontolt eszmecserék, nem a közös tervezéssel és erőfeszítésekkel kialakított jövőkép formálták az érvényre jutó „nemzeti” stratégiát, hanem a geopolitikai kényszerűségek, a társadalmi létben kialakult konfliktusok, vagy éppen a politikai csoportok partikuláris érdekérvényesítő törekvései. Az úgy-ahogy végül is megvaló-

suló nemzeti stratégiát többnyire a túlélés erkölcsi értelemben nem mindig építő jellegűnek bizonyult kényszerűsége szabta meg, és legfeljebb egy-egy nagyszabású történelmi személyiség tudott valóban távlatos jövőképet kialakítani, nem biztos, hogy megvalósítani.

Valójában egész történelmünket áthatják a megoldhatatlan vagy igen nehezen megoldható ellentmondások: a korai középkorban a pogány hagyomány és keresztény európai beilleszkedés, Mohács után a török és a német (Habsburg) orientáció, a reformkorral kezdődő időszakban a nemzeti öncélúság és az európai felzárkózás, a huszadik században pedig a különféle parancsuralmi rendszerek és a nyugati demokratikus modellek befolyása között. Az egymással küzdő politikai és kulturális stratégiák csatazaja a jelenben is elnyomja a kiegyenlítésre törekvő józanabb véleményeket és tanácsokat. Magyarország — nemcsak geopolitikai elhelyezkedése következtében, hanem — „lelki” értelemben is mindig egymással ellentétes eszmei, politikai és kulturális vonzások és ajánlatok között ingadozott, és történelmi értelemben csak ritkán sikerült érvényes és hatékony választ adni az egymással ellentétes oldalról érkező kihívásokra. Ezek az érvényes válaszok többnyire egy átfogó szemlélet és összegző nemzeti stratégia jegyében jöttek létre. Nem mindig a gyakorlati politikában, a döntéshozó hatalmi apparátusok tevékenysége nyomán, inkább a szellemi, a kulturális mozgalmak világában. Így a 19. század harmadik évtizedében kibontakozó reformkorban a magyar nemzeti romantika képviselőinek (egy Széchenyi Istvánnak, egy Vörösmarty Mihálynak) a történelmi és kulturális értékek széles mezőjét átfogni képes gondolkodása, a kiegyezés után a magyar polgárosulás politikai vezető rétegének (egy Deák Ferencnek, egy Andrássy Gyulának) világpolitikai tájékozottsága, a 20. század elején, a (Horváth Zoltán szavával) „második reform-kornak” nevezhető két évtizedben a Nyugat és a Huszadik Század körül fellépő szellemi mozgalom (egy Ady Endre, egy Babits Mihály, egy Jászi Oszkár) egy-szerre nemzeti és európai orientációja, vagy a század negyedik évtizedében szerveződő reformmozgalmak (a liberálisok, a népiek, a katolikusok, a protestánsok, az erdélyiek és így tovább, a kései Nyugat és a Szép

Szó, a Válasz, a Vigília és az Erdélyi Helikon tábora és olyan politikusok, írók és gondolkodók, mint Bajcsy-Zsilinszky Endre, Illyés Gyula, Németh László, Sík Sándor, Makkai Sándor, Hamvas Béla és Csécsy Imre) sok irányba ható modernizációs elképzelései — nos, ezek a törekvések és mozgalmak teremtették meg azt a hagyományt, azt a szellemiséget és azt a stratégiai mozgásteret, amelyre a jelen ellentmondások és feszültségek között vergődő magyar társadalmában és kultúrájában figyelniünk kellene.

Csak mellékesen jegyzem meg, hogy hasonló stratégiai és önszemléleti ellentmondások szinte minden közép- és kelet-európai nemzetnél kimutathatók, nemcsak a régió kisebb népeinél: a lengyeleknél, cseheknél, szlovákoknál, románoknál, szerbeknél és horvátoknál, hanem a régió és az egész kontinens sorsát nagyban meghatározó, egymással nem egyszer hatalmi vetélkedésbe kerülő németeknél és oroszoknál is. Sőt talán a nagyobb európai nemzetek, amelyek máskülönben az európai történelem és kultúra legnagyobb hatású hordozói és alakítói voltak, és amelyeknek szellemi élete igen sok egyetemes értékkel gazdagította az emberi civilizációt, egyszóval ezek a nemzetek idézték elő a legnagyobb civilizációs katasztrófákat — elegendő, ha a nácizmus és a bolsevizmus rémtetteire és pusztításaira gondolunk.

A magyar társadalmat, a magyar kultúrát ma is igen éles törésvonalak: egymással küzdő politikai és kulturális stratégiák osztják meg, és nem volna könnyű dolgom, ha ezeket az ellentéteket akarnám röviden áttekinteni. Valószínűleg olyan sok van belőlük, hogy felsorolásuk egy hosszabb tanulmány kereteit is szétfeszítené. Hiszen az egymással küzdő politikai hagyományok, a négyévtizedes kommunista korszak által átörökített és az újonnan létrejött társadalmi ellentétek, az ország regionális szerkezetében kialakuló fejlődési eltérések és európai integrációjával kapcsolatos konfliktusok megannyi, szinte feloldhatatlan ellentmondást jelentenek, ezek vizsgálata akár egy tudományos kutatóintézet számára is csak hosszú távon megoldható feladattömeget adhat.

Most azonban nem a mai magyar társadalom belső konfliktusaíának vizsgálatára szeretnék vállalkozni, ehhez valószínűleg nem is volna elegendő áttekintésem, hanem a kulturális, közelebről az

irodalmi antinómiákat próbálnám szemügyre venni, és röviden leírni. Máskülönben nyilvánvaló, hogy az irodalom, az irodalmi élet és a társadalom, a társadalmi lét ellentmondásai egymással összefüggenek, és az irodalom belső konfliktusai mögött nem egy esetben közvetlenül társadalmi feszültségek, illetve a magyar társadalom jelen állapotából következő mentalitásbeli, ideológiai ellentétek találhatók.

Az irodalomról beszélek tehát, és a magyar valóságnak ebben a jól meghatározható, a társadalmi lét más övezeteitől mégsem függetleníthető világában négy nagy antinómiát szeretnék jelezni, és egymástól elkülöníteni.

1. *A nemzeti és az európai orientáció ellentéte.* Irodalmunkban ez a két orientáció hagyományosan igen sok nézeteltérést és szellemi küzdelmet okozott: ez a szellemi küzdelem jelent meg a 18. és 19. század fordulóján a felvilágosodás hívei (Bessenyei György, Batsányi János) és a nemzeti hagyományok gondozói (Gvadányi József, Dugonics András) között zajló polémiákban, a Kazinczy Ferenc által vezérelt kulturális megújulás és nyelvújítás körüli harcokban, amelyekben igen számottevő erők kívánták meggátolni a kulturális modernizációt, később a „nép-nemzeti klasszicizmus” és a „kozmpolita költészet” híveinek vitáiban, majd a Nyugat fellépése körül zajló szellemi háborúkban, végül a harmincas évek népi-urbánus csatározásaiban. A nemzeti és az európai (egyetemes) orientáció és stratégia küzdelme szinte végigvonul a magyar kultúra, a magyar irodalom sokévszázados történetén. A két orientáció vetélkedésének, ebben az értelemben, hasonlóan a többi közép- és kelet-európai kultúra belső küzdelmeihez, igen nagy hagyománya van.

A szűkebb értelemben nemzeti kulturális stratégia és a modernizációs európai kulturális stratégia sok tekintetben a jelenben is szemben áll egymással. Ez a szembenállás jelenik meg a hagyományosabban nemzeti kötődésű irodalom és a posztmodernnek, illetve transzavantgárdnak nevezett irodalom vitáiban, vagy azokban az irodalmi beharcokban, amelyek a jelen irodalmi életében: az egymással perlekedő „szekértáborok” között zajlanak, például az irodalmi intézményeket támogató költségvetési és alapítványi pénzek elosztása körül. Még rosszabb, ha már csatá-

rozások sincsenek, és az egymással szemben álló táborok figyelemre sem méltatják egymást, tudomásul sem veszik egymás törekvéseit és értékeit, el sem olvassák egymás folyóiratait és műveit, mint ahogy tapasztalataim szerint például a Holmi körül gyülekező írók nem olvassák a Hitelt és a Hitel körül gyülekező írók nem érdeklődnek a Holmi iránt.

A nemzeti és az európai orientáció szembenállása nem egyszer türelmetlen és kirekesztő magatartáshoz vezet: az egyik oldalon mindaz értelmetlen handabandázásnak, kozmpolita ügyeskedésnek tetszik, amit az „urbánusok”, posztmodernnek („posztnyugatóságok”) művelnek, a másik oldalon pedig mindazt provinciális nép-nemzeti elmaradottságnak minősítik, amire a nemzeti sorskérdésekre figyelő irodalom vállalkozik. A kulturális hasadás már-már végzetesnek bizonyul, és természetesen mindkét irodalmi tábor kialakította a maga külön ideológiáját és esztétikáját, értékrendjét és kritikai holdudvarát, önvédelmi belső szolidaritását és mozgalmi erőterét. A magyar irodalomban egymásra gyanakvoan vagy éppen ellenségesen tekintő „szomszédvárak” rendszere jött létre, és ez a rendszer veszedelmesebb lehet mint a tizes és huszas évek „kettészakadt” irodalmának rendje, amelyről akkoriban (1927-ben) oly sok keserűséggel Babits Mihály beszélt.

2. *A személyiségelvű és a közösségi elvű irodalom ellentéte.* Az irodalom, mint minden művészet, sőt minden szellemi alkotó tevékenység, erősen az alkotó személyiségéhez kötött. A személyiség képességei (tehetsége) és tapasztalatai, az önkifejezés érdekében történő erőfeszítések nélkül nem jön létre irodalmi mű, általában műalkotás. Ugyanakkor igen nagy hagyománya van annak a meggyőződésnek is, hogy az irodalomnak bizonyos közös tapasztalatokat, felismeréseket és törekvéseket kell kifejeznie, és az alkotó művész egy emberi közösség: egy értelmiségi csoport, egy társadalmi réteg, egy nemzet, vagy éppen az egész emberiség megbízásából és nevében beszél, mint nagyszabású közös élmények és törekvések, gondok és remények letéteményese.

Erre utal különben René Wellek és Austin Warren mára klasszikusnak tekinthető *Az irodalom elmélete* című kézikönyve is, midőn a művészi alkotás két lényegi kritériumát a következőkben jelöli meg: „a

művészet mint öncél, és a művészet mint közösségi rítus és kulturális kötőerő”. A „közösségi rítus” és a „kulturális kötőerő” fogalmi köre kétségtelenül magába foglalja az irodalom közösségi, nemzeti szerepvállalását és mandátumát. Különösen a magyar és megingt csak: általában a közép- és kelet-európai irodalmakban, amelyek sok évszázados hagyományaik értelmében voltak — Németh László találó kifejezésével élve — „a nemzeti élet mindenesei”.

A 20. században és különösen a kilencvenes évek új szellemi orientációjának keretében mindazonáltal új és minden korábbinál erősebb hangsúlyt kapott az a meggyőződés, hogy az irodalomnak nem valamiféle közösség nevében kell megnyilatkoznia, hanem kizárólag az emberi személyiség helyzetét, megrendülését, válságát vagy éppen felbomlását és megsemmisülését kell kifejeznie.

A jelen irodalomtörténet-írásának egyik leginkább befolyásos iskolája máris megingatta azoknak a költőknek és íróknak, például Illyésnek, Radnótinak, Németh Lászlónak, Nagy Lászlónak a tekintélyét, akik az irodalomban valamilyen közösségi képviselőt kerestek, és a legmostohább körülmények között is ragaszkodtak a személyiség hagyományos integritásához. A közösségi elv és a személyiségekv ellentmondása mára áthidalhatatlannak tetszik, és a személyiségekv irodalom teoretikusai mind ingerültebben tekintenek a közösségi értékeket védeni és konstituálni igyekvő irodalomra. Ez az irodalomesztétikai ellentmondás magyarázza például azt, hogy Petőfi Sándor költészetét és szellemi örökségét — és éppen a költő halálának százötvenedik évfordulója körül — jóformán elutasították azok, akik ma az irodalomtörténeti kánonokat összeállítják. Tudok olyan történetesen erdélyi középiskolai tanárról, aki ki akarta hagyni Petőfit a tanmenetből, mondván, hogy költészete mára minden érvényét elveszítette, és nem felel meg a személyiségekv líraelmélet követelményeinek.

Mindez együttjár a további elutasítással, amelyben azok a valójában nagyon is a személyiség sorsával foglalkozó költők részesülnek, akik minden drámai tapasztalatuk ellenére is fenn kívánták tartani a költői személyiség integritását, vagy az ebbe vetett hitet. Olyan költőkről van szó, mint Radnóti Miklós vagy Illyés Gyula. Többen állítják ugyanis azt, hogy a

20 századi költészet csakis az emberi személyiség, az „én” felbomlásáról, ontológiai bizonytalanságról, mi több, a személyiség megsemmisüléséről tehet valamást, és a személyiség védelme valójában nem feleltethető meg annak az antropológiai képnek vagy vízióknak, amelyet a modernitás hozott létre.

3. *A magas irodalom és a tömegirodalom ellentéte.* Mindig létezett magaskultúra és tömegkultúra, és a kettő között viszonylag ritkán adódtak kapcsolódási pontok. Annak valójában művészet-, illetve általános kultúra-szociológiai jelentősége volt, hogy milyen társadalmi csoportok léptek fel fogyasztóként az egymással igazából alig versengő két kulturális piacon. A magas kultúra: az értékes irodalom, zene és képzőművészet inkább az értelmiségi és a vagyonszemb polgári rétegek, a szórakoztató zene, a magyar kulturális körben például a cigányzene, a tömegirodalom, így a kalandregény, az érzélgős „best-seller” vagy a képzőművészeti giccs jobbára a kispolgári rétegek érdeklődését váltotta ki, határ az sem volt kivételes, hogy a társadalmi hierarchia magasabb szintjein elhelyezkedők a tömegkultúra termékeit, úgynevezett „egyszerű emberek” pedig a magas kultúrát részesítették előnyben.

Külön kulturális rendszert alkotott a népi kultúra, amelynek fogyasztói, igaz, a polgári társadalom alatt vagy ezen kívül helyezkedtek el, maga a népi kultúra mindazonáltal egy magasrendű hagyományt és ízlést képviselt. Nemcsak a népköltészetre, hanem a népi képzőművészetre és építészetre, a népi színjátszásra és a néptáncra is gondolok. A kulturális termékeknek ez a területe lényegében a saját tradíciói és törvényei szerint fejlődött, ahogy Ortutay Gyula annak idején megállapította: „a paraszti kultúra és világkép lényege szerint erősen önálló volt: kérdéseire magának kellett megadnia legtöbbször a feleletet”. Ezzel együtt a népi kultúra maga is univerzális műveltséget alkotott, teljes mértékben ki tudta elégíteni az egyének és közösségek esztétikai és erkölcsi igényeit.

A tömegkultúra nem ilyen igényeket próbál kielégíteni, sőt kifejezetten lerombolja ezeket a magasabb igényeket, miközben pusztán a szórakoztatásról, a „kikapcsolódásról”, a pihentetésről kíván gondoskodni. Lassanként megszünteti azt a személyességet, amely a valódi kultúrát fogyasztó ember sajátja, felszámolja a befogadói jelenlétet és azt az együttmű-

ködést, amely a magas kultúra és élvezője között kialakul. A modern tömegkultúra és főként ennek elektronikus változata: a videolátványosságok, a televíziós „szappanoperák”, és akkor még nem szóltam az erőszakot népszerűsítő vagy pornográf filmekről, kifejezetten a személyiség önépítése, önmegvalósítása ellenében érvényesülnek, és a jelenben éppen ez a tömegkultúra veszi át mind szélesebb körben a korábbi magaskultúra és népkultúra helyét és szerepét. Ez a folyamat az egész világon előre haladt, következésképp a magaskultúra visszaszorult. Az évezredforduló kaotikus viszonyai között egészen új helyzet áll elő, és ennek a helyzetnek, amely különben igen nagy mértékben meghatározhatja a magyar irodalom jövőjét is, egyelőre alig ismerhetjük a sajátosságait. Legfeljebb annyit tudhatunk, hogy a korábbiakhoz képest radikálisan változnak meg a kultúra-fogyasztás szokásai, átalakulóban van az ízlésvilág, és megváltozik az ember és a kultúra viszonya.

4. *A hagyomány és a modernség ellentéte.* A hagyomány és az újítás mindig is versengett egymással, és természetesen voltak korszakok, midőn inkább a hagyomány, és voltak korszakok, midőn inkább az újítás érvényesült. A legtermékenyebb korszakok mindazonáltal azok lehettek, amelyek összhangba tudták hozni a hagyományokat és az újításokat, és a tradíció bizonyos mozzanataira tudták építeni a mindenkori modernséget. Így a magyar romantika korszaka, midőn Berzsenyi vagy Vörösmarty költészete természetes egységet hozott létre a nemzeti költői hagyományok és a nyugatról érkező romantikus világvég, valamint poétika között, vagy a Nyugat nagy korszaka, amely ugyancsak természetes és termékeny szintézisbe tudta fogni a nemzeti tradíciót, és a francia, angol, német irodalom modern indításait.

A két kultúrát konstituáló erő: a hagyomány és a modernség szerencsésnek aligha mondható korszakokban viszont élesen egymással szemben érvényesül. Ilyenkor lényegében megszűnik a kultúra teremtő folytonossága, zavarok támadnak abban a kulturális diskurzusban, amelynek fenn kell tartania a nemzeti kultúra szerves folyamatait, és nehézkessé vagy éppen lehetetlenné válik a különféle iskolák, irányzatok és mozgalmak dialógusa. Ennek a zavarnak vagyunk a szenvedő tanúi a jelen magyar irodalmát nyomon követve is. A modernek (posztmoderneknak) szívesen

beszélnek arról, hogy az irodalom hagyományos realista vagy klasszicista formái végképp kiüresedtek, és legfeljebb tömegkulturális termékek létrehozására valók, a hagyományok hívei pedig kedvtelve hivatkoznak arra, hogy a posztmodern irodalom vagy a neo-avantgárd megszakította minden kapcsolatát a valósággal, sőt az emberi értelemmel, és legfeljebb egy belterjes és kicsiny irodalmi szekta életidegen beszédmódja, „madárnyelve” lett. A hagyományos és a modernista írásmód élesen elvált egymástól, és úgy tetszik, lassanként megszűnnek a kölcsönös megértés szemléleti és szemantikai alapjai.

A magyar kultúra (és a kulturális stratégiák) antinómiáiról beszélek, abban a meggyőződésben, hogy az előttünk álló korszakban — az évszázad- és évezredforduló korszakában — ezeket az antinómiákat, éppen irodalmunk hagyományos identitása érdekében valamiképpen fel kell oldanunk. Annál is inkább, mert irodalmunknak, általában kultúránknak nem ezeket a jellegzetesen 20. századi belső ellentmondásokat kellene tovább örökítenie, ráadásul újabbakkal növelnie, hanem mindenképp a korforduló nagy feladataira kellene összpontosítania. Ezek a feladatok elsősorban integrációs feladatok, méghozzá három, mondhatnám így is, „létfonosságú” területen.

a) *Az irodalmi kultúra integrációja.* A magyar irodalmi kultúra, amely a mögöttünk lévő diktatórikus korszak utolsó évtizedeiben valamiféle szellemi és erkölcsi egység képét mutatta, a kilencvenes években, jólismert okok, mindenképp politikai okok következtében szétesett, és egymással küzdő „szekértáborok” harci terepévé vált. Ez a káros és kultúraellenes dezintegráció semmiképpen sem folyhat tovább, máskülönben nemzeti kultúránk egész történelmileg létrejött rendje szenved alig orvosolható sérüléseket, és nemzeti identitásunk kerül veszélybe. Az irodalmi kultúra, az irodalmi élet belső integrációjának védelme és helyreállítása ezért kölcsönös türelemre épülő eszmecserét, megfontolt művelődéspolitikai intézkedéseket kíván. Végül is az irodalom és az irodalmi élet nem lehet a politikai erők és csoportok zsátmányszerző kalandozásainak védtelem és kiszolgáltatott terepe.

b) *A nemzeti irodalom integrációja.* A magyar irodalom, miként ez közismert, intézményi rendje értelmében területileg is erősen megosztott, minthogy

a nemzeti irodalom jelenleg Magyarországon kívül még négy másik országban: Romániában (Erdélyben), Szlovákiában (a Felvidéken), Ukrajnában (Kárpátalján) és Jugoszláviában (a Vajdaságban) él, ezenkívül Szlovéniában, Horvátországban és a nyugati diaszpórában (Ausztriától Ausztráliáig) is léteznek a magyar irodalomnak alkotó személyiségei és intézményei. A magyar irodalom intézményes integrációja igen nagy mértékben nyert teret a közép-európai történelmi átalakulások óta eltelt évtizedben, és gondolom, magától értetődő nemzeti érdekek, hogy ezt az integrációt fenn kell tartani, tovább kell fejleszteni. Magyarország várható európai uniós csatlakozása és kivált az a körülmény, hogy irodalmi kultúránk tekintélyes hordozói, azaz a magyar nemzeti közösség igen nagy részei várhatóan nem lehetnek jelen az európai integrációban, mindazonáltal új kihívást fog jelenteni. Az úgynevezett „schengeni határok” a nemzeti kultúra integrációs folyamatai számára is komoly veszélyeket jelenthetnek. Éppen ezért intézményes keretek között: a budapesti kormánypolitika és a magyar „civil társadalom” ezirányú készségeinek fejlesztésével meg kell erősíteni, kikezdehetlen alapokra kell építeni a több országban megosztottan működő nemzeti kultúra integrációs folyamatait.

c) *A magyar kultúra európai integrációja.* Irodalmunk, kultúránk legnagyobb alkotó egyéniségeinek hagyományos fájdalma és panaszja, hogy a magyar irodalom nincs jelen rangjához méltóan az európai irodalmak nagy családjában, illetve a világirodalomban. Természetesen vannak biztató jelek is, így például a tavalyi Frankfurti Könyvvásár, amely, mint magam is tapasztalhattam, ha nem is látványos átörést, de biztos sikert hozott. Valójában a könyvvásárt megelőző intézményes erőfeszítéseket kellene folytatni (ezen a téren mintha némi elfáradás jelei mutatkoznának), hogy Magyarország európai integrációját a magyar kultúra minden korábinál teljesebb európai befogadása kísérje. Az uniós nemzetekben megvan erre a készség, hiszen kétségtelen tény, hogy a politikai és gazdasági integrációt más, úgynevezett „kisnemzetek” (a hollandok, a finnek, a portugálok, az írek) esetében is kulturális értékeik gazdagabb és

hatékonyabb európai befogadása követte, és egészítette ki.

Eladásomban kihívásokról beszéltem és kérdéseket tettem fel, pontosabban próbáltam megfogalmazni. Ezek természetesen nem az én kérdéseim, a kor (a korszakváltás) és a helyzet (a magyar kultúra jelen helyzete) teszi fel ezeket a kérdéseket. Válaszolnunk kell rájuk, és a válaszadás felelősségében mindannyian: a művelődési politika és a társadalmi szervezetek irányítói, az irodalmi élet résztvevői és maguk az alkotó egyéniségek: írók, irodalomkritikusok, tehát valóban mindannyian osztozunk. Rajtunk áll, hogy milyen lesz a következő esztendő, a következő évtizedek magyar irodalmi kultúrájának sorsa és helyzete, és ez az irodalmi kultúra milyen módon és mértékben lesz képes eleget tenni a maga hagyományos nemzeti feladatainak.

Szoliva János

Honnan jöttek?*

Csak tudnám,
eleim hazámba hogyan jöttek:
lőháton vagy gyalogszerrel?
Kit imádtak, kitől félték,
pogányok voltak vagy keresztények?

Csak tudnám,
hol lakhattak ezer évig?
Merre jártak, hogyan éltek,
a Muráig mikor értek?

Csak tudnám —,
de nem tudhatom,
gyökereim hol eredtek.

Nevem bár szokatlan,
szlávosan idegen,
féltné őrzött bizonytalanságban
őseimet is szeretem,
aki már magyarnak születtem.